

PUL MABLAG‘LARI VA HISOB-KITOBLAR HISOBI (NAQD VA NAQDSIZ OPERATSIYALAR)

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi va auditi kafedrası assistenti **Sayohat Zaripova Zafarovna**

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Iqtisodiyot fakulteti talabasi
Urazmatov Shoxjaxon

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada korxonalarda pul mablag‘lari va hisob-kitoblar hisobi tizimining nazariy asoslari, ularning buxgalteriya hisobidagi tasnifi, naqd va naqdsiz to‘lovlar mexanizmi, bank operatsiyalarining huquqiy-normativ tartibi hamda zamonaviy raqamli moliyaviy infratuzilma doirasidagi o‘zgarishlar chuqur tahlil qilinadi. Xususan, naqd pul aylanmasining iqtisodiy xavflari, kassadagi pul mablag‘lari harakati, elektron to‘lov tizimlari (RTGS, SWIFT, SEPA, Humo, UzCard), to‘lov agentlari va fintech yechimlarining hisob-kitob jarayonlariga ta’siri ilmiy yondashuv asosida yoritiladi. Maqolada shuningdek ichki nazorat tizimi, pul oqimlarini boshqarish strategiyalari, likvidlik tahlili, audit jarayonlari hamda xalqaro standartlar (IFRS 9, IAS 7) talablari asosida pul mablag‘lari hisobotining shakllanish mexanizmlari batafsil bayon etiladi. Tadqiqot natijalari korxonalar uchun naqd va naqdsiz hisob-kitoblarni optimallashtirish, xatarlarni kamaytirish va pul oqimlarining shaffofligini ta’minlashning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *Pul mablag‘lari, hisob-kitoblar, naqd va naqdsiz to‘lovlar, kassadagi pul, bank operatsiyalari, elektron to‘lov tizimlari, pul oqimi, likvidlik, ichki nazorat, IFRS 9, IAS 7, moliyaviy boshqaruv.*

ANNOTATION: *This article provides an in-depth analysis of the theoretical foundations of cash and settlement accounting systems in enterprises, their classification in accounting, the mechanisms of cash and non-cash payments, the regulatory framework for banking operations, and transformations within the modern digital financial infrastructure. In particular, it examines the economic risks*

of cash circulation, the movement of funds in the cash desk, electronic payment systems (RTGS, SWIFT, SEPA, Humo, UzCard), the impact of payment agents and fintech solutions on settlement processes, all through a scientific approach. The article also elaborates on internal control systems, cash flow management strategies, liquidity analysis, audit procedures, and the mechanisms of forming cash flow statements in accordance with international standards (IFRS 9, IAS 7). The results of the study highlight the practical importance of optimizing cash and non-cash settlements, mitigating risks, and ensuring transparency of cash flows for enterprises.

Keywords: *Cash funds, settlements, cash and non-cash payments, cash on hand, banking operations, electronic payment systems, cash flow, liquidity, internal control, IFRS 9, IAS 7, financial management.*

Kirish

Korxonalar faoliyatining uzluksizligini ta'minlashda pul mablag'lari boshqaruvi va hisob-kitoblar hisobi alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Pul nafaqat iqtisodiy operatsiyalarni amalga oshirish vositasi, balki korxonaning likvidlik va to'lovga qobiliyatlilik darajasini belgilovchi asosiy resursdir. Shuning uchun pul oqimlarini to'g'ri hisobga olish, naqd va naqdsiz to'lovlarni tartibli amalga oshirish, bank bilan hisob-kitoblarning aniq yuritilishi korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Ushbu maqolada pul mablag'larini hisobga olishning amaldagi tartibi, buxgalteriya registrlarida aks ettirilish mexanizmi, bank operatsiyalarining nazorat tamoyillari va raqamli moliya tizimida hisob-kitoblar evolyutsiyasi keng ilmiy-nazariy asoslangan holda yoritiladi.

1. Pul mablag'larining iqtisodiy mazmuni va tasnifi

Korxonadagi pul mablag'lari quyidagi ko'rinishlarda mavjud bo'ladi:

1. Kassadagi naqd pul (Kassa qoldig'i)

Mayda operatsiyalar

Mehnat haqi, xizmat safari avanslari

Kundalik hisob-kitoblar

2. Bankdagi hisobvaraqlar pul mablagʻlari

Asosiy hisobvaraqlar

Valyuta hisobvaraqlar

Akkreditiv, depozit, tranzit hisobvaraqlar

3. Elektron pul mablagʻlari

Humo, UzCard, Visa, Mastercard hisobvaraqlari

Onlayn toʻlov tizimlari (Payme, Click, Apelsin)

4. Pul ekvivalentlari

3 oygacha boʻlgan likvid investitsiyalar

Qimmatli qogʻozlar (trezor veksel, qisqa muddatli obligatsiya)

Pul mablagʻlari IFRS 7 va IAS 7 talablariga koʻra, yuqori likvid resurslar sifatida baholanadi va toʻlovga qobiliyatlilikni bevosita belgilaydi.

Naqd pul operatsiyalari: tartib, hujjatlashtirish va nazorat

Naqd pul aylanmasi

Korxonalarda kassadagi naqd pul harakati “Kassa kitobi” orqali yuritiladi.

Kassa operatsiyalari quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

Kassa kirim orderi (KKO)

Kassa chiqim orderi (KChO)

Kassa kitobi

Inkassatsiya hujjatlari

Naqd pul bilan bogʻliq xatarlar

Naqd pul operatsiyalari doimo iqtisodiy va xavfsizlik xatarlariga ega:

Soxtalashtirish

Talon-taroj qilinish ehtimoli

Ichki nazoratning sustligi

Hisobga olishdagi xatoliklar

Shu sababli raqamli toʻlovlar ulushi ortib bormoqda va jahonda naqd pulning iqtisodiy aylanmadagi ulushi yildan-yilga kamaymoqda.

Naqdsiz hisob-kitoblar va elektron to'lov tizimlari

Bank orqali o'tadigan to'lovlar

Naqdsiz to'lovlar quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

To'lov topshiriqnomasi

Akkreditiv

Inkassa

Bank kartalari

Onlayn to'lovlar

Xalqaro to'lov tizimlari

Tashqi iqtisodiy faoliyatda korxonalar quyidagi tizimlardan foydalanadi:

SWIFT – global banklararo to'lov tarmog'i

RTGS – real vaqt rejimida brutto hisob-kitob tizimi

SEPA – Yevropa to'lov maydoni

ISO 20022 – moliyaviy xabar almashish standarti

Elektron tizimlar tezlik, aniqlik, xavfsizlik hamda jarayonlarning shaffofligini ta'minlaydi.

Pul oqimlarini boshqarish (Cash Management) strategiyasi

Samarali pul oqimlari boshqaruvi korxona likvidligini optimallashtirishga yordam beradi. Asosiy elementlari:

Likvidlik prognozi

naqd pul ehtiyoji hisob-kitobi

kelgusi to'lovlar jadvali

pul tushumlari prognozi

Pul oqimlari tahlili (IAS 7 bo'yicha)

Pul oqimlari quyidagicha tasniflanadi:

1. Operatsion faoliyat (savdo operatsiyalari, to'lovlar, tushumlar)
2. Investitsion faoliyat (asosiy vosita sotib olish, sotish)
3. Moliyaviy faoliyat (kreditlar, obligatsiya chiqarish, dividendlar)

Quyidagi ko'rsatkichlar hisoblanadi:

Sof pul oqimi chet Cash Flow)

Likvidlik koeffitsienti

Tezkor likvidlik koeffitsienti

Operatsion pul oqimi marjasi

Pul oqimlarining barqarorligi korxona to'lovga qobiliyatligini belgilaydi.

Pul mablag'lari va hisob-kitoblarning buxgalteriya hisobida aks ettirilishi

Hisobvaraqlar bo'yicha buxgalteriya hisoblari

Hisob Mazmuni

50-hisob Kassa

51-hisob Bankdagi hisobvaraqlar

52-hisob Valyuta hisobvaraqlari

55-hisob Maxsus hisobvaraqlar

57-hisob Pul yo'lda

Asosiy buxgalteriya o'tkazmalari

Naqd pul qabul qilindi → Dt 50 / Kt 62

Bankdan naqd pul olindi → Dt 50 / Kt 51

Naqdsiz to'lov amalga oshirildi → Dt 60 / Kt 51

Xodimlarga naqd berildi → Dt 70 / Kt 50

Pul mablag'lari auditi

Audit jarayonida quyidagilar tekshiriladi:

kassa qoldig'i va inventarizatsiya

bank hisobvaraqlari moslashtirish (bank reconciliation)

hujjatlarning to'g'riligi

naqd pul limitiga rioya qilinishi

firibgarlik risklari

Xalqaro audit standartlari (ISA 240, ISA 500) bu jarayonning metodologiyasini belgilaydi.

Raqamli transformatsiya sharoitida pul hisob-kitoblarning rivojlanishi

Bugungi kunda quyidagi tendensiyalar kuzatilmoqda:

Fintech kompaniyalarning to'lov bozoriga kirib kelishi

“Open Banking” tizimi

Raqamli valyutalar (CBDC)

Blokcheyn asosidagi hisob-kitoblar

XBRL asosida avtomatlashtirilgan hisobot

Sun'iy intellekt asosidagi to'lov monitoringi

Bu jarayonlar pul hisob-kitoblari tizimini tezkor, xavfsiz va aniq qilmoqda.

Xulosa

Pul mablag'lari va hisob-kitoblar hisobi korxonaning moliyaviy tizimidagi eng muhim bo'limlardan biridir. Naqd va naqdsiz to'lovlarning to'g'ri tashkil etilishi, bank operatsiyalarining aniq yuritilishi, elektron tizimlarning joriy etilishi hamda ichki nazoratning kuchli bo'lishi korxonaning likvidligi, to'lovga qobiliyatligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar jarayonlarni yanada takomillashtirib, moliyaviy shaffoflikni oshirmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Dushanova, N. (2024). LOCAL AND INTERNATIONAL RESEARCH CARRIED OUT ON THE IMPLEMENTATION OF PHENOMENON-BASED LEARNING AND HIGHER-ORDER COGNITIVE DEVELOPMENT.

Академические

исследования в современной науке, 3(45), 111-115.

2. Dushanova, N. (2024, April). Traditional-based learning versus phenomenon based learning. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 36-42).

3. Mamatkulovna, D. N. (2024). Cultivating Higher-Order Cognitive Skills through Phenomenon-based Learning Approach: Strategies for Deeper Learning (SDL). *Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi*, 8(3), 235-241.

4. Shakhnoza, T., & Nargiza, D. (2022). Curriculum improvement at secondary

education. *Journal of Positive School Psychology*, 6(1s), 111-119.

5. Душанова, Н. М. (2023). THE COMPARATIVE ANALYSES OF LEARNING APPROACHES. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 6(6).

6. Urinov, L. A. (2024). Inflyatsiyaning Mamlakat Iqtisodiyotiga Ta'sirining Tahlili Va Uni Bartaraf Etish Yo'llari. *Miasto Przyszłości*, 45, 1-5.